

Матковська М. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

**ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО МОВЛЕННЯ
У ТВОРІ В. ВУЛФ «НА МАЯК»**

Стаття присвячена лінгво-когнітивним особливостям жіночого мовлення у творах британської письменниці Вірджинії Вулф. Увагу зосереджено на категоріях часу, пам'яті й внутрішньої свідомості людей, які лежать в основі базових ціннісних орієнтирів британців. Автор досліджує внутрішні монологи, щоб представити відношення кожного персонажа до світу, певних зовнішніх подій, часто до одного й того ж самого випадку і, звичайно, ці відношення відрізняються так само, як і в реальному житті. Психологічні ефекти досягнуті за допомогою образів, символів і метафори. Роботи В. Вулф в значній мірі віддзеркалюють її власний життєвий досвід, а її персонажі нагадують реальних людей, що оточували письменницю в реальному житті.

Окрім чітко вираженого бажання представити свідомість, помітно, що В. Вулф цікавили й інші аспекти репрезентації реального життя в літературі. Наприклад, її надзвичайно цікавило питання часу, зокрема репрезентація часу як послідовності моментів в рамках років і сторіч, а також відмінності між зовнішнім і внутрішнім часом. Зацікавлена внутрішнім життям людей, В. Вулф спробувала представити не тільки соціальні відносини персонажів, але також і їх самотність, коли вони формують відносини з речами навколо себе і саме в такі моменти люди являються безпосередньо самими собою.

В результаті аналізу висвітлено домінуючі риси комунікативної поведінки жінок-британок, особливості комунікативних імперативів й соціальних вокативів, так званих «неписаних правил», яких необхідно дотримуватись у певних комунікативних ситуаціях. Постулюється ідея, що комунікативна взаємодія жінок – носіїв британської культури передбачає приховування власних почуттів і пов'язується з нераціональністю та суб'єктивністю практично у всіх життєвих ситуаціях.

Ключові слова: семантика, прагматика, лінгвокультурологія, комунікативна поведінка, концепт, стратегія, тактика, фрейм.

Постановка проблеми. В усіх культурах світу спостерігається співіснування чоловічого і жіночого початків. Від жінки та чоловіка очікуються різні типи соціальної поведінки. Вважається, що світ чоловіка і світ жінки можуть відрізнитись один від одного певним набором понять та асоціацій. Це пов'язане з ідеєю про те, що біологічна стать виступає як фактор, що впливає на тип поведінки і на процес формування світогляду. Але будь-який індивід певної статі не може бути відокремлений від соціуму, тому варто розглядати статевий фактор у рамках соціального [1, с. 86]. Мовні конструкції, що є результатом процесу продукування людиною письмового дискурсу, співвідносяться з психологічними особливостями останньої. Гендерна ознака проявляється через соціум, тому необхідно враховувати соціальні характеристики (регіони, освіта, положення у соціумі).

Осмилення соціальних ситуацій і їх репрезентації відіграють важливу роль у формуванні

переконань та їх збереженні у пам'яті людини. Ці особливості сприйняття і розуміння ситуацій відображаються в тексті. Психологічну модель розглядають як первинний конструкт пам'яті, репрезентацію комунікативної ситуації, яка є основою створення тексту. Будь-який текст, в той же час, є репрезентацією такої моделі. Епізодичні моделі функціонують як часткові, суб'єктивні і релевантні когнітивні уявлення про стан речей в реальному світі [3, с. 91]. Вони знаходяться в епізодичній пам'яті і є інтегрованими структурами попередньо набутого досвіду людини, де відображені знання і точки зору людей щодо конкретних ситуацій або подій. Крім цього, вони є основою для формування більш загальних і абстрактних фреймів і сценаріїв [4, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних лінгвістичних теоріях все частіше постає запитання, чи вживають чоловіки і жінки мову по-різному і чи отримує відповідна різниця

певне біологічне, суспільне і культурне трактування (А. Вежбицька, В.І. Карасик, В.А. Маслова, М. Мінський, Р. Brown & S. Levinson, Е. Goffman, А. Wierzbicka тощо). Мова – єдиний засіб, у якому можливий прояв категорій сфери різниці і подібності чоловіків і жінок. Тому актуальність мовного аналізу зумовлена тим, що дискурс на когнітивному рівні дає нам ключ до розуміння мовних процесів *male* та *female*.

Метою статті – є аналіз лінгво-когнітивних особливостей «жіночого» мовлення за допомогою концептуального аналізу, порівняння концептів та фреймів у британському варіанті сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження викликане інтересом до ментальної інформації в мовних структурах та особливостей аналізу ментального лексикону й вербальних асоціацій.

Вірджинія Вулф (1882-1941), британський романіст, есеїст і критик, що сприяла створенню сучасного роману. В її роботах часто досліджується поняття часу, пам'яті і внутрішньої свідомості людей.

Тексти В. Вулф складають певний семантичний простір, семантичний «світ» тексту: описуючи структуру такого дискурсу, необхідним є врахування того факту, що у межах дискурсу існує певна сегментація семантичного простору на семантичні поля (під поняттям семантичне поле розуміємо набір слів (лексем) у мові, в основі яких лежить одна сема, значення) [2, с. 32]. Аналіз даного семантичного простору схожий на процес виділення у тексті двох чи більше протилежних полюсів, своєрідних опозицій (процес подібний до виявлення синонімічних та антонімічних відношень) [6, с. 204]. Такий поділ у рамках дискурсу у творах В. Вулф є дуже помітним, що проявляється одразу у опозиціях образів “*male*” та “*female*” протиставленні письменницею чоловічого і жіночого ракурсів оцінки світу. Виявити такі опозиції є метою концептуального аналізу деяких її творів.

Ідіолект В. Вулф безперечно має свою специфіку як текст “жіночий”, яка обумовлена соціальними чинниками. Така «жіночість» дискурсу на певних рівнях його пов'язана зі специфікою «жіночого» мислення, із «жіночою свідомістю». Самий прояв «жіночості» мислення можливий у своєрідності концептів і інших когнітивних структур. Йдеться про наявність у текстах певної жіночої перспективи, тексти є результатом того, як письменниця-жінка оперує мовним матеріалом

і у чому виражається жіноче відношення до мови.

Гендерний фактор і фактор соціальний відіграють важливу роль у формуванні певного коду у дискурсі В. Вулф. Так, Н. Вурцбах зазначає соціальні чинники, що є джерелом формування світогляду письменниці і концептів, що є основою вивчення семантики її творів: 1) економічне і соціальне положення письменниці-жінки в англійському тогочасному суспільстві; 2) суспільна реканонізація відношень “*male-female*” у світовому суспільстві і зміна поглядів на реальність життя; 3) прагнення жінки індивідуалізувати власне «я» шляхом вироблення жіночого стилю письма [8, с. 9].

Автобіографічні мотиви у творчості В. Вулф є основою для створення образів. У романі «На Маяк» прототипом її власної сім'ї у дитинстві стала сім'я Ремзі як зразок традиційної сім'ї вікторіанської епохи.

Роман складається із трьох частин: «Вікно», «Час минає» та «До маяка». У першій частині персонаж пані Рамсей – лінза, через яку зосереджена більшість перспектив, а бажання її сина відправитись на маяк є стимулом до розвитку подій. У частині «Час минає», маяк залишається порожнім, оскільки розповідь концентрується на перебігу часу і смерті багатьох персонажів. У третій завершальній частині, пані Рамсей помирає, а сім'я, що залишається і друзі нарешті добираються до маяка, і роман стає роздумом про любов, втрату і творчий потенціал.

Містер Ремзі виступає образним втіленням її батька, а Місіс Ремзі нагадує матір. Ці два образи створюють у структурі дискурсу систему опозицій, які можна об'єднати в один концепт «Сім'я, сімейні стосунки». У романі даний концепт розкривається через аналіз тематичних фреймів. Перший фрейм можна виділити на початку твору, у першій частині, яка називається “*The Window*” («Вікно»). Цей фрейм репрезентує комунікативну ситуацію, діалог між чоловіком і жінкою – Містером і Місіс Ремзі, з якого ми бачимо їх протиріччя по відношенню до світу і речей. Діалог лежить в основі фрейма, як стверджує Л. Дойл. У даній ситуації вікно відіграє важливу роль у структурі дискурсу. Вікно будинку виступає своєрідним актантом, «пересічним пунктом», який породжує діалог між патріархальною та матріархальною традиціями. Тут відслідковується культурний підтекст. Як зазначає Л. Дойл, вікно – місце, де з'єднуються простір усередині будинку і ззовні, будинок і море, які у вікторіанській гендерній ідеології розуміються як сфери чоловіка і жінки.

Сидячи біля вікна, Місіс Ремзі не погоджується з твердженням чоловіка про погоду, її репліки «впроваджуються» у чоловічу сферу, так як і той факт, що вона наблизилась до вікна [5, с. 50].

Причиною їхньої суперечки є те, якою буде погода наступного дня, тому що сім'я планує подорож до маяка. Все це спостерігається на зовнішньому, дискурсивному рівні тексту. Але у даній ситуації яскраво виражений гендерний підтекст, для виявлення якого, тобто ідейної позиції В. Вулф, необхідно проаналізувати фрейм. Погода не відіграє тут важливу роль, інтенцією письменниці було показати роль жінки у вікторіанській сім'ї і її бажання (як і бажання В. Вулф) мати рівноправну точку зору із чоловіком. Це виражається у романі в дискусії про погоду.

У даному випадку прототипічними категоріями є ті, що відносяться до чоловічого і жіночого світу: світу чоловіка, раціонального та амбіційного, і світу жіночого, сповненого співчуття і розуміння. В. Вулф протиставляє їх, що дає можливість певним чином класифікувати (категоризувати) поняття у межах тексту, які відносяться до двох сфер.

Так, у роздумах Місіс Ремзі ми бачимо оцінку її чоловіка з її власної точки зору, вона визначає риси його характеру – ‘conceit’, ‘accuracy of judgement’, ‘selfish’, ‘vain’, ‘vanity’, ‘tyrant’, ‘his own splendour’, ‘the energies of his splendid mind’. У романі можна виділити поняття, які в житті Містера Ремзі відіграють важливу роль для досягнення успіху в науці – ‘endurance’, ‘justice’, ‘skill’, ‘foresight’, ‘devotion’. Ці риси характеру, на його думку, необхідні для досягнення слави – ‘fame’. У суспільстві він як представник чоловічої статі визначає свою роль як лідер, радник і організатор – ‘leader’, ‘guide’, ‘counsellor’. Місіс Ремзі віддає шану чоловічому розуму, говорить про здібність його і точність думки – ‘magnificence of his head’, ‘exactingness’. Все, що входить у сферу його уподобань і зайнятості – написання, читання книг і викладання. Всі вище приведені поняття можна об'єднати в один загальний концепт «Робота», що є важливим у житті чоловіка. Містер Ремзі не міг уявити своє життя без книг, бібліотек, лекцій (‘his libraries’, ‘his lectures’, ‘his books’). Коли її чоловік вів бесіду з іншими чоловіками, як згадує Місіс Ремзі, то вони говорили про відомих людей, музику, історію (‘they talked about people, music, history’) [7, p. 16]. Важливо було для нього, коли враховували його точку зору (‘his point of view’) *ibid.*

Але існує поруч інша сторона життя у сім'ї, яку уособлює представниця жіночої статі, гос-

подиня будинку. Всі, про кого турбується Місіс Ремзі, цінять та розуміють її співчуття. Тому виділяємо інший концепт – «Співчуття». У ході розвитку ситуації бачимо, як характеризують її діти і знайомі. Риси, що властиві їй, такі: ‘sympathy’, ‘simplicity of relations’, ‘gain of energy’, ‘spray of life’, ‘her strength’, ‘laugh’, ‘competence’, ‘capacity to protect’. Містер Бенкс, друг сім'ї, відзначає її плодovitість (‘fecundity’), адже в сім'ї Ремзі вісім дітей.

У процесі детального аналізу фрейма вимальовується картина англійської вікторіанської сім'ї з моральним верховенством чоловіка. У рамках фрейму виділяємо пропозиції, які моделюють його. У пропозиціях особливо яскраво проявляється різниця між чоловічою і жіночою точками зору, поведінкою і обов'язками. Діалог починається реплікою Місіс Ремзі: “Yes, of course, if it's fine tomorrow”, said Mrs. Ramsay [7, p. 9]. Мова йде про погоду, вона намагається із співчуттям підбадьорити дітей тим, що вони все ж таки поїдуть до маяка, якщо погода буде гарною. Наступною реплікою є категоричне твердження Містера Ремзі: “But, it won't be fine” [7, p. 10]. Він – людина науки, він точно знає, що погоди не буде, при цьому він приводить дані барометра. Коли він говорить це, його син Джеймс, який у даній ситуації є посередником між батьками, спостерігає за жестами батька. Містер Ремзі “was grinning sarcastically, casting ridicule upon his wife” (саркастично посміхаючись, ніби насміхаючись над дружиною) [7, p. 10]. Джеймс знає, що батько полюбить презентувати факти “He was incapable of untruth” (Він не міг обманювати); “He never tampered with a fact” (Він ніколи не сперечався із фактом) [7, p. 11]. Своїх дітей Містер Ремзі навчав тому, що життя є важким, а факти не підлягають оскарженню – “facts uncompromising” [7, p. 11].

Далі знову автор вводить репліку Місіс Ремзі: “But it may be fine – I expect it will be fine” [7, p. 11]. Після цього вона із співчуттям думає про те, що було б добре відвезти пару корисних речей людям на маяк: “... to give those poor fellows tobacco, old magazines ...” [7, p. 11]; “one must take them comforts one can” [7, p. 12]. Її гостинність проявляється у тому, що вона завжди запрошує компанію знайомих у загородний будинок – “She asked too many people to stay”; “she couldn't bear incivility to her guests”; “she had the whole of the other sex under her protection” [7, p. 13].

Її роздуми перериваються зверненням чоловіка до сина зі словами: “No going to the Lighthouse tomorrow, James” [7, p. 26]. Місіс Ремзі заперечує:

“Perhaps it will be fine tomorrow”, she said [7, p. 26]. У рамках фрейму гра реплік створює ситуацію, завдяки чому розгортається ‘потік свідомості’ героїв, у якому бачимо їх оцінку один одного.

Вільям Бенкс, друг Містера Ремзі, дивується, як останньому вдається “to feed eight children on philosophy” («годувати вісьмох дітей філософією») [7, p. 36]. Після того, як Містер Ремзі одружився, їхня «дружба втратила смак» – “the pulp had gone out of their friendship” [7, p. 35]. За цей час Містер Ремзі досягнув успіхів в науці – “... had made a definite contribution to philosophy ...” [7, p. 39]. Коли Містер Ремзі заглиблювався в свої роздуми, то для Місіс Ремзі він був ніби замкнені двері (у даному випадку автор використовує метафору) “he slammed his private door” [7, p. 42].

Наступний уривок оповіді починається реплікою Місіс Ремзі: “And even if it isn’t fine tomorrow”, said Mrs. Ramsay [7, p. 42]. Потім вона оглядає будинок – ще одне поняття, що входить у категорію жіночого світу. У романі це сфера панування жінки. Вона помічає, що за будинком потрібен кращий догляд. Вона бачить різні речі – “mats, camp beds, ghosts of chairs and tables, photographs and books” [7, p. 43]. Але раптом, коли згадує про книжки, говорить про себе: “She never had time to read them” [7, p. 43]. У цій фразі підтекстом є докір жінки у тому, що освіта у ті часи в англійському суспільстві була пріоритетом чоловіків.

Репліки знову повторюються. Містер Ремзі говорить: “There wasn’t the slightest possible chance, that they could go to the Lighthouse tomorrow”

[7, p. 50]. Місіс Ремзі відмічає про себе: “How did he know? The wind often changed” [7, p. 50]. Те, що жінка не погоджується з ним, Містер Ремзі, критикує як ірраціональність жіночого підходу і безрозсудність жіночого розуму, які його дратували – “ignatinality of her remark”; “... the folly of women’s minds outraged him” [7, p. 50]. Фанатичність по відношенню до фактів вводить в стан розгубленості жінку і вона характеризує схильність чоловіка переслідувати правду, ігноруючи почуття інших людей – “... to pursue truth with such astonishing lack of consideration for other people’s feelings was an outrage of human decency” [7, p. 51]. Але пізніше вона признається, що оцінює його здібності як жінка належним чином: “... she revered him” [7, p. 51].

Даний фрейм має рамки і закінчується реплікою Місіс Ремзі, вона погоджується з чоловіком: “It’s going to be wet tomorrow. You won’t be able to go” [7, p. 186]. У своїй свідомості вона дає оцінку їхнім стосункам, її думки як найкраще відобра-

жають всю сутність вікторіанського ідеалу сім’ї, який з свого боку В. Вулф піддає критиці, що виражається у тексті фразою Місіс Ремзі: “He could say things – she never could” [7, p. 185]. Сім’я вікторіанської епохи – тип сім’ї, де чоловік був доміантним. Жінці відводилася традиційна роль охоронниці домівки і вона не повинна була домінувати у чоловічій сфері. У романі є чимало пропозицій, пов’язаних з даною темою. Містер Ремзі критикує жіночий тип мислення, але в той же час в емоційному плані йому потрібна підтримка, він залежить від співчуття жінки – “he depended on her” [7, p. 62]. Місіс Ремзі визначає їхні ролі таким чином – “... he was the more important ... and what she gave the world was negligible” [7, p. 62].

Об’єкти у творі відіграють важливу роль у створенні фреймів і відокремлюють різні фрейми один від одного у рамках структури тексту. Так, у творі є ще один фрейм, пов’язаний із образом Лілі Бріско, що моделюється через картину, яку Лілі малює. Відправляючись до будинку за містом разом із сім’єю, художниця Лілі Бріско взяла з собою свою картину. В. Вулф створює цей образ з метою вираження своїх феміністичних ідей. Актантом у даному випадку виступає ідея фемінізму, все, що визначає і характеризує дії Лілі Бріско. Навколо картини розгортається ‘потік свідомості’ Лілі, її внутрішній світ і ментальний простір. Саме простір її свідомості визначає рамки фрейму.

Даний фрейм репрезентований двома ключовими концептами – ‘творчість’ і ‘незалежність’. Прототипічними категоріями є ті, що асоціюються з вище зазначеними концептами. В основі концепту ‘творчості’ міститься пропозиція про те, що Лілі малює картину, яка важлива для неї. Вона постійно думає про картину і видіння – “her picture, her vision, her canvas” [7, p. 32]. Іншою пропозицією є та, що вона малює те, що бачить через свою перспективу: “But this is what I see; this is what I see ...” [7, p. 32]. Тут проявляється її автономність.

Одним з центральних концептів в досліджуваній роботі є концепт ‘творчості’. Творчість має різні прояви. У романі “To the Lighthouse” творчість пов’язана з живописом і є проявом індивідуальності і незалежності в особі жінки. В. Вулф турбує проблема взаєморозуміння і гармонізації стосунків між статями. Спочатку вона показує природну дисгармонію між статями, що проявляється в змісті різних концептів. У романі “To the Lighthouse” В. Вулф показує це на прото-

типі вікторіанської сім'ї Ремзі, у фреймі "Family relations". У рамках фрейму показано протиставлення соціальних ролей чоловіка і жінки, що проявляється у концептах "Work" та "Sympathy". В даному романі можна виділити концепти, які є проявом філософських поглядів письменниці на життя вцілому. У творі є дві ідеї: матеріальна і ідеальна. Матеріальна сторона життя виявляється у концепті "Death". Іншою ідеєю у В. Вулф є ідея вічності і воскресіння, яка проявляється у концептах "Ressurrection", "Eternity". Але життя має стабільний розвиток (концепт "Action"). Концепт "Life" пов'язаний з концептом "Nature" (природа як життя навколо, не тільки життя людини) і концептом "Time". Останній концепт розкриває роль часу: час як універсальний розвиток процесу життя на землі і час як формування сутності особистості і визначення сутності люд-

ської душі, де не існує чітких рамок між минулим і теперішнім.

Висновки і пропозиції. У ході нашого дослідження стало відомо, що концепт "Family" («Сім'я») у творі В. Вулф базується в основному на відносинах між чоловіком та дружиною. Було відзначено, що у семантичній структурі вказаного концепту є наявний обов'язковий компонент, такий як, 'happiness'. Поняття 'happiness' функціонує незалежно від того, що вкладається в його зміст: чи самореалізація в творчості, чи присвячення життя науці, чи самовіддача сім'ї, чи здатність збагнути своє призначення.

Отже, дана сфера дослідження може торкатися усіх когнітивних, психологічних та комунікативних сфер як жіночого, так і чоловічого мовлення а, отже, дає широке поле для подальшого дослідження, розширюючи число фреймів та концептів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: монография. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 447 с.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва : «Академия», 2001. 183 с.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1978. 151 с.
5. Doyle L. These emotions of the body: Intercorporeal narrative in "To the Lighthouse" *Twentieth century literature*. Hempstead, 1994. Vol. 40, No 1. P. 42–71.
6. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.
7. Woolf V. To the Lighthouse. London : Penguin Popular Classics, 1996. 306 p.
8. Wurzbach W. Virginia Woolfs feministische Literaturtheorie im Wandel kultureller Kommunikation Anglia: *Zeitschrift der deutsche Philologie*. Tubingen, 1998. H. 1. S. 1–29.

Matkovska M. V. LINGUISTIC AND COGNITIVE PECULIARITIES OF FEMALE SPEECH BASED ON V. WOOLF'S "TO THE LIGHTHOUSE"

This paper is devoted to the linguistic and cognitive peculiarities of the female speech in V. Woolf's novel "To the Lighthouse". Attention is focused on time, memory and inner consciousness categories, which constitute the background of the basic value of British guidelines. The author examines the inner monologues so that one can imagine every personage's relation to the world, to definite external events, very often to one and the same case. Consequently these relations are different as they are different in the real world. Psychological effects have been realized with the help of images, symbols and metaphors. The stream of personal impressions, feelings and thoughts helps to reveal the personages themselves. Thus the inner life of people and common events in their lives seem to be extraordinary. To a great extent V. Woolf's works reflect her personal life experience and her characters remind the real people from the life. Except the great desire to present consciousness V. Woolf was greatly interested in depicting the aspects of time, in particular, the sequence of moments within the years and centuries and also differences between external and internal time. V. Woolf was personally involved in defining qualities inherent to woman's thought. She perceived the woman's sensitivity as intuitive one close to sense of things. Being interested in the inner world of people Woolf tried not only to depict social relations of personalities, but their state of solitude forming relations with others.

The result proved the dominant traits of communicative British-women behavior; peculiarities of communicative imperatives and social vocatives otherwise "unwritten rules", which are necessary to be followed in specified communicative situations. It is postulated the idea that the English-speaking communicative interaction of the British presupposes one's own emotions concealment, tied with inexpediency and subjectivity practically in all the vital situations.

Key words: semantics, pragmatics, linguistic culturology, communicative behavior, concept, strategy, tactics, frame.